

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІ АНТРОПОНІМИ ЯК ОБРАЗОТВОРЧИЙ КОМПОНЕНТ РОМАНУ «КЛЮЧ» ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

У статті досліджується роль літературно-художніх антропонімів у створенні образів роману «Ключ» Василя Шкляра. Подається опис найменувань літературних героїв, визначається їх функціонально-стилістичне навантаження, виражальні можливості.

Ключові слова: антропонімікон, апелятив, літературно-художній антропонім, промовисте ім'я, стилістичне навантаження.

Анастасія Вегеш. ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ АНТРОПОНИМЫ КАК ОБРАЗОТВОРЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ РОМАНА «КЛЮЧ» ВАСИЛИЯ ШКЛЯРА

В статье произведено исследование роли литературно-художественных антропонимов в создании образов романа «Ключ» Василия Шкляра. Подается описание названий литературных героев, определяется их функционально-стилистическое наполнение, выразительные возможности.

Ключевые слова: антропонимикон, апеллятив, литературно-художественный антропоним, говорящее имя, стилистическое наполнение.

Anastasia Vehesh. PROPER NAMES OF THE LITERARY HEROES AS THE COMPONENT OF THE NOVEL «KEY» BY VASYL SHKLIAR

The article researches the role of the proper names of the literary heroes in the creation of images in the novel «Key» written by Vasyl Shkliar. It also gives a description of the names of literary characters, determines it's functional and stylistic loading, expressive possibilities.

Key words: anthroponymicon, appellative, proper name of the literary hero, descriptive name, stylistic loading.

Василь Шкляр не був обділений увагою критики, журналістів та літературознавців. У центрі уваги багатьох дослідників (Г. Кривопишина, Я. Голобородька, О. Ярового, Г. Сивоконя, О. Стандіченка, К. Поліщука) були різні романи автора, але ці дослідження присвячені літературознавчому аспекту.

Об'єктом нашого дослідження вже були романи В. Шкляра «Чорний Ворон. Залишенець» та «Маруся», де ми дослідили промовисті літературно-художні антропоніми, виявили їх конотації [1].

Дослідженням назв літературних героїв сучасних авторів присвячено багато праць науковців: Ю. Карпенко, Л. Белей, Г. Лукаш, Т. Гриценко, Л. Масенко, М. Мельник та ін.

Антропонімікон романів В. Шкляра мало вивчений. Тому, на наше переконання, дослідження літературно-художніх антропонімів роману «Ключ» В. Шкляра є актуальним для української ономастики.

Актуальність дослідження визначається важливістю розгляду літературно-художніх антропонімів, які є вільною реалізацією творчого задуму письменника завдяки своїм виражальним можливостям, багатству стилістичних функцій, несподіваним авторським експериментам.

Наше завдання – дослідити літературно-художні антропоніми з роману «Ключ», розкрити їх виражальні можливості.

У романі «Ключ» центром, довкола якого обертаються всі персонажі, стає звичайнісінький ключ. Але, як пише Василь Пузанов, «ключ у цьому романі – це не тільки маленький фігурний шматок заліза, яким можна відчинити цілком реальні двері. Це також перепустка, свого роду запрошення відчинити двері небезпечної таємниці – того, що хоч якось може вселити в головного героя надію, що він кращий за інших, що він ще не остаточно деградував, що він ще

здатний до дій, до кохання, до героїзму... Ключ – це символ останньої надії стати справжнім героєм хоча би у своїх очах і очах коханої людини... Однак ключ – це лише шанс і його потрібно використати...» [7].

Такий шанс випав на долю головного героя роману Андрія Крайнього. Адже його «примкнули тим ключиком у лабіринті постійних тривог», і він розумів, що йому, можливо, «довірено ключ до таємниці», яку треба розгадати. Варто звернути увагу на те, що символічними у романі стають не тільки предмети (ключ), будівлі (млин), числа (три, тринадцять), але і назви персонажів. Спробуємо з'ясувати чим керувався автор, підбираючи імена своїм героям. Адже «глибина використання власних назв, – як писав Ю. Карпенко, – залежить не від жанру чи напряму, а від таланту письменника» [3, с. 176]. Ми знаємо, що власні назви в художньому творі передусім виконують стилістичну функцію і беруть участь у створенні образів.

Андрій Крайній – журналіст, філолог, вільно володіє кількома мовами. На перший погляд назва героя нічим особливим не виділяється: звичайне ім'я, типове прізвище. Хоча сам герой зізнається, що його прізвище викликало різні жарти: « – *Це відділ убивств? – Так. – А де Крайній? – Я слухаю вас. – О, то ви крайній? – забулькотів смішок. – Тоді я буду за вами. Мені це зі школи набридли ось такі жарти з моїм прізвищем, хоча треба погодитись, що в контексті убивств це звучало*» [10, с. 47].

Виразником інформаційно-стилістичного змісту є внутрішня форма (етимологічне значення) власної назви, його проекція на наявні в мові ономастичні моделі і варіативність найменування. Найперше імена персонажів указують на їхню національну приналежність. Але інформація цим не вичерпується, бо присутні соціальні, ідеологічні, характеристичні та інші параметри [5, с. 213].

За Великим тлумачним словником української мови дізнаємося, що крайній – це: «1. Який міститься скраю, на межі чогось; кінцевий. 2. Якого далі не можна зволікати, переносити; останній. 3. Який досяг найвищого ступеня; надзвичайний, надмірний, граничний» [2, с. 582].

Виходячи з цих дефініцій, з тексту роману, можемо сміливо констатувати, що літературно-художній антропонім Крайній є промовистим. Андрій опинився у край тяжкому становищі, коли залишився без даху над головою, він останній, хто знайшов власника квартири № 13, останній, хто залишився живим у цій історії, поквитавшись з усіма «злыми силами», позбувшись ключа. Андрій упевнений, що «не можна помилятися там, де йдеться про імена і числа». Сам персонаж каже: «*Хіба можна не вірити оцим знакам, якщо навіть зараз я, Андрій Крайній, знов чимчикую Андріївським узвозом угору (рух автомобілів тут заборонено) і зупиняюся біля Андріївської церкви, даруйте, панове, за потрібну тавтологію*» [10, с. 77].

Кирило Поліщук зазначає: «Символічність прізвища головного героя – Андрія Крайнього – можна трактувати по-різному. Перше, що спадає на думку, це ментальна особливість українців – завжди шукати крайнього. Загадку ключа, і кримінальну історію приховану за нею, має розгадати хтось, і це має зробити крайній. Квартира по вулиці Рогнідинській мала не одного власника, що був затягнутий у тенета Саватія Ярчука. Саме Андрій став тим, хто розгадав загадку, став останнім, тобто крайнім» [6].

Доонімне значення імені Андрій теж розкривається сповна, адже Андрій у перекладі з грецької означає «мужній, хоробрий» [8, с. 38]. Герой, як бачимо, мужньо долає всі труднощі, але таємницю зникнення хазяїна квартири розкриває.

В. Шкляр, підбираючи назву своєму персонажеві, знав його характер, заняття, фізичні дані, тому літературно-художній антропонім вже поєднується з відомими особливостями героя і завданнями твору. Ім'я і образ, які створює автор, доповнюють і уточнюють одне одного. Так створюється образ героя, який протиставляється реальності.

Виразальні можливості криються і у назвах інших літературних героїв. Серед друзів Крайнього знаходимо тих, чий імена та прізвища промовляють.

Такі імена викликають у читача конкретні почуття (емоції), формують різні відношення до зображуваного. Своїх товаришів Крайній іронічно називає любими друзями.

Любий друг Крайнього Василь Іванович отримав прізвисько Чапай не тільки тому, що так звався, але і за зовнішнім виглядом (*«Я не певен, що Василь Іванович саме так і звався, можливо ім'я анекдотичного полководця приліпилося до нього якраз через оті пришелепкуваті вуса, що стриміли вгору, наче антени, й невідь-що виловлювали у повітрі...»* [10, с. 10]; *Цей нарваний Чапай знов, бризкаючи слиною, зареготав мені в обличчя, і на той сатанинський сміх заозиралися всі відвідувачі»* [10, с. 11]). На відміну від інших знайомих, усі називають Чапая за іменем та іменем по батькові. За сатанинський регіт і вуса головний герой називає Чапая вусатим мефістофелем.

Щирий приятель Крайнього Ігорко Сердюк «розбудовує державу і ніяк, бідолаха, не розбудує». Ці слова автора є підказкою до розшифровки літературно-художнього антропоніма: ім'я Ігор у перекладі зі скандинавської означає «воїн, захисник» [8, с. 63], а прізвище утворене від апелятива сердега – «нешасна людина, бідолаха» [2, с. 1308]. Виявляється Ігор Сердюк програв на виборах, але, як воїн, «мусив гібти... денно і нічно» в офісі своєї партії, ніби «сам-один тримав на своїх вутлих плечах усю розбудову держави». Автор пише: *«...бравий вояка Ігорко Сердюк увесь обклався газетами... він, сірома, мусить... бідолаха, вишукувати, що там пишуть про його партію»* [10, с. 33]. З іронією Крайній наділяє Сердюка промовистим іменем по батькові Парламентович, натякаючи на те, що депутатом він не став, хоча дуже хотів (*«Мій друг Ігорко Парламентович засідав у Верховній Раді»* [10, с. 138]).

Любий друг Сокирко – головний редактор столичної газети. Саме він пропонує Крайньому роботу у відділі вбивств, заманюючи гарним заробітком і, як каже герой, закидаючи «зашморг на мою шию». Назва Сокирко має інформаційний заряд, адже знаємо, що сокира (а прізвище утворене від цього апелятива) – «старовинне знаряддя страти, один із давніх видів зброї» [2, с. 1353]. Крайній вбачав якусь закономірність у тому, що Сокирко накинув йому *«відділ убивств» саме тоді, коли я став задихатися у квартирі під номером тринадцять»* [10, с. 45]. У тексті роману фігурує ще одна назва Сокирка – Сокирко-Фернандель. Таку назву герой отримав через видовжене обличчя, що робило його схожим з конем (*«...та й хто б це міг стримати усмішку, дивлячись на Сокирка, тобто на його довгообразу кобилячу голову, позичену у Фернанделя»* [10, с. 34]). Автор наділяє героя і деякими повадками коня: *«Сикирко-Фернандель задоволений як кінь». Крайній, що «був зациклений на людських іменах, думав, що прізвище Підконюший дуже пасувало б любому другові Фернанделю»* [10, с. 106], бо кінь без конюшні не обходиться, далі він називатиме його Сокирко-Фернандель-Підконюший.

Художник Олесь Остапчук, якого розшукує Крайній, виявляється і не був Олесем. Автор глузує над поетами, художниками, артистами, котрі змінювали свої імена, щоб пристосуватися до реальності. Пор.: *«Остапчук, але теж не Олесь. Його звали Альошею... А тут ще Альоша – Олексій – Олекса, і хай їм тряся, цим українським художникам, хай їм чорт, українській богемі, яка називає Олесями усіх Олександрів, Олексів і навіть Олегів. Вона, ця богема, ця високошанована мною еліта, ніякого дідька не тямить в іменах та числах, за винятком хіба Івана Маловічка, вона наплодила в Києві цих Олесів та Лесів більше, як бродячих собак...»* [10, с. 108–109]. Шкляр, наділений непересічним мовним чуття, намагається засобами літературно-художньої антропонімії впливати на формування «антропоніміїчних уподобань» суспільства.

Чарівна і втаємничена Сана стає для Андрія коханою жінкою, до серця якої він також шукає ключик. Сана – розмовний варіант імені Оксана, що в перекладі з грецької означає «гостинність» та «чужоземка» [8, с. 167]. Гостинність проявлялася в тому, що Сана всіляко допомагала Крайньому в пошуках. Не випадково він називає її Аріадною (розплутує багато таємничих ниток), також звертається зі словами *«мій дорогий, мій незамінний доктор Ватсон у спідниці»* [10, с. 79]. Прізвище героїні Вербна так і хочеться поєднати зі словом неділя. Андрій, перебуваючи на вершині щастя від близьких стосунків з коханою, задоволено буде називати її: *«Сано Вербна моя, Калинова моя, Тополева моя, Ясенова моя»* [10, с. 148], перераховуючи назви дерев, кущів, трав. Асоціація з деревом помітна тоді, коли Андрій *«відчув на своїх губах її теплі сльози, так плаче дерево, знемагаючи від весняного соку, ...сльози з її обличчя, солодкі, мов кленовий сік»* [10, с. 71].

Для співвласниці готелю «Млин» автор вибирає містичне ім'я – Каміла, і сам подає тлумачення: «...Каміла – це ім'я, котре вказує на людину, що зобов'язана бути присутньою при жертвопринесеннях» [10, с. 98]. Андрій Крайній так і думав, що вона може називатися Анжелою, Камілою, Сабіною, «адже було б просто смішно, якби цю шоколадку нарекли Горпиною чи Ївгою» [10, с. 98]. Він придумав для Каміли прізвисько Гарпія (богиня вихору), адже саме їй приписували викрадання людей. Олена Підконюша, Сава Данилович називають її Мільою, скорочений варіант імені Каміла.

Дізнавшись прізвище власника квартири-в'язниці, Крайній ще більше заплутується, і це надає роману звучання загадковості. Тлумачення імені та прізвища Саватій Ярчук подає Іван Маловічко: «Саватій – це гебрайською (цієї мови не знав навіть я) означає суботній чоловік, а ярчуками колись давно називали псів, котрі нюхом розпізнають відьом» [10, с. 40]. Не випадково Ярчук скаже Крайньому, що його тут «кожна собака знає». Таємниця не розкривалася, а ще більше містифікувалася. Зрозумілим було те, що ключ від квартири Андрій дістав у суботу, так власник квартири отримує ще одну назву – Суботній чоловік, хоча на початку роману автор називає його Господарем. Під час зустрічі з Камілою Андрій теж назве себе Суботнім чоловіком, бо приїхав до них у суботу. Василь Іванович натякає, що Ярчук – «це щось овече», і має рацію, бо за тлумачним словником, ярчук – ягня [2, с. 1649]. Герої роману грають з іменем, називають Саватія то Саваофом (Саваоф – в іудаїзмі та християнстві – одне з імен Бога-Отця, Бога небесного царства: сонця, місяця, зірок), то Савою (доонімне значення – «старий»), то Савкою (відтінок фамільярності). Від Григорія Івановича Андрій дізнається, що «Саватій – то, видно, за святицями, а так він Сава Данилович» [10, с. 91]. Як бачимо, власна назва «містить незміряний, величезний обсяг інформації – треба тільки ту інформацію побачити самому й зуміти передати читачеві» [4, с. 61].

Автор дуже часто грається з іменами своїх персонажів. Наприклад, він не розшифровує прізвище художника Петра Чоломбиська, але повертає до нього увагу: «...я знову мушу іти до Чоломбиська в майстерню і, даруйте за тавтологію, бити йому чолом» [10, с. 73]; «...то я знову зайшов до Чоломбиська і чемно вдарив йому чолом...» [10, с. 137]. Як бачимо, сам Чоломбисько не б'є чолом, адже він – Петро – значить «камінь».

Не залишився поза увагою охоронець ресторану «Млин» тугодум Жора. Андрій Крайній називає його «найдосконалішим із наземних приматів», «печальним Кінг-Конгом». «Його голова скидалася на велетенську грушу хвостиком догори» [10, с. 120]. За зовнішнім виглядом персонаж отримує ще одне прізвисько – Груша Гориллович («...а Груша Гориллович припиняє гратися ножем і силкується переварити те, що я сказав. Якщо добре прислухатися, то можна почути, як у його вузькому лобі поскрипують незмащені коліщатка» [10, с. 196]). Таким чином автор натякає на тупість персонажа, у «якого лобові коліщатка явно заїло», а після удару Андрія «із того механізму могла навіть випасти якась гайочка типу храповика». Напрошується порівняння з прізвищем «дурний пан» («так селяни прозвали поміщика Вержбицького за те, що в голові у нього «відкрутилася гайка») з роману «Маруся» В. Шкляра та з персонажем Динозавром із повісті «Гола душа» П. Загребельного.

Фігурує серед персонажів «золотий дідок» Григорій Іванович, «який знав геть-чисто все на світі, усе вмів і за все брався...». Під час знайомства з Андрієм дідок каже: «Мене величають Григорієм Івановичем, прошу не плутати з Котовським, Петровським...» [10, с. 89].

З інформаційно-стилістичного боку цікавими є літературно-художні антропоніми Халявський та Патрульович Калимник, хоч вони є назвами героїв заднього плану, але містять жартівливу, іронічну, насмішкувату характеристику. Інспектор державної автоінспекції лейтенант Халявський представляється сам, а іншому міліціонерові автор дає назву – Інспектор Патрульович Калимник. Гумор і сатира є дуже сильними засобами в ономастиці. Як зазначав Ю. Карпенко: «Найпростіший прийом тут – надання персонажам... комічних наймень, пов'язаних із заняттями, прикметами, властивостями денотатів» [3, с. 168]. Назва Халявський утворена від сленгового халівчик. За Словником сучасного українського сленгу Т. Кондратюк дізнаємося, що це – «людина, яка звикла житись дармовими» [9, с. 313]. Сленгового походження і прізвисько Інспектора Патрульовича – Калимник – хабарник [9, с. 155]. Але у

цьому літературно-художньому антропонімі звичайний апелював інспектор став іменем, вказує на професію, як і ім'я по батькові – Патрульович – вид служби. Автор збагатив новітню українську літературно-художню антропонімію новими видами соціально значущих літературно-художніх антропонімів, що репрезентують сленг працівників державної автоінспекції.

Як бачимо, автор вдумливо вибирав назви своїм героям, демонструючи при цьому спостережливість, обізнаність, мовне чуття. Літературно-художні антропоніми в тексті отримали відповідне семантичне навантаження, а вдалі авторські характеристики допомогли розкрити їх інформаційний заряд. У творі справжнього письменника мають працювати всі імена, що ми і спостерегли у романі В. Шкляра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вегеш Анастасія. Роль промовистих літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон» / Анастасія Вегеш // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: збірник наукових праць. Вип. 17. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2012. – С. 14–19.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Карпенко Ю. О. Гумористична ономастика / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика : зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 167–176.

4. Карпенко Ю. О. Про літературну ономастику: Міркування на базі твору Ліни Костенко «Коротко – як діагноз» / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 61–70.

5. Карпенко Ю. О. Специфика имени собственного в художественной литературе / Ю. О. Карпенко // Літературна ономастика: зб. статей. – Одеса: Астропринт, 2008. – С. 205–219.

6. Поліщук К. В. Шкляр «Ключ», «Чорний Ворон» [Електронний ресурс] / К. Поліщук. – Режим доступу: <http://maysterni.com/publication.php?id=102994>

7. Пузанов В. Василь Шкляр – ключ або принадна небезпека відкриття таємниць [Електронний ресурс] / В. Пузанов. – Режим доступу: <http://gothic.com.ua/Sections/Literature/1058.html>

8. Скрипник Л. Г. Власні імена людей: Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – 3-тє вид., випр. – К.: Наукова думка, 2005. – 335 с.

9. Словник сучасного українського сленгу / [упоряд. Т. М. Кондратюк; худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк]. – Харків: Фоліо, 2006. – 350 с.

10. Шкляр В. М. Ключ: Роман / В. М. Шкляр. – Харків: Фоліо, 2008. – 218 с.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2017 р.